

Analysis of Interaction and Confrontation with the Other in the Novel "Daryas and the Corpses" by Bachtyar Ali based on Bakhtin's Theory of Dialogical Logic*

Rashid Ahmadifar¹ | Nahid Nourbakhsh²

1. Corresponding author, Associate Professor of Sociology and Faculty Member of Social Science Education at Farhanian University, Tehran, Iran. E-mail: rahmadrash76@yahoo.com.
2. Persian literature teacher of Sanandaj Schools. E-mail: nmnourbakhsh60@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 21 August 2024

Received in revised form 5

October 2024

Accepted 23 November 2024

Published online 25 January

2025

Keywords:

Polyphonic,

Mikhail Bakhtin,

Diryas and corpses,

Bachtyar Ali,

Otherness,

ABSTRACT

Purpose: The novel "Daryas and the Corpses", one of the works of the prolific writer "Bachtyar Ali", is a type of social-philosophical novel that ranks among modern novels. The main goal of this research is to describe and analyze the components of Bakhtin's polyphonic theory.

Method and Research: In this study, assuming that in the present era another reading of the novel "Daryas and the Corpses" can be presented, the authors have investigated and analyzed the novel based on Bakhtin's theory of dialogical logic in a descriptive-analytical method.

Findings and Conclusions: In this novel, the transition from magical realism to a kind of social realism, the variety of voices, characters, worldviews, and discourses of different classes of society about one of the most important concepts of modern Kurdish human life, i.e. the phenomenon of "Revolution" are well recognizable. "Polyphony" which is the basis of the analysis of the present novel, is one of the most basic concepts in the critical opinions of the Russian writer and critic, "Mikhail Bakhtin". In the novel, plural voices are present, each of which has its own position. All voices, parallel and single are in motion and not necessarily the narrator in the exclusive speaker. We are faced with a "Polyphonic" work that Bachtyar Ali artistically created by using several distinct narrative characters with distinct educational, political, societal ... characteristics, in a multi-dimensional novel.

*Cite this article: Ahmadifar, Rashid. & Nourbakhsh, Nahid (2024). Analysis of interaction and confrontation with the other in the novel "Diryas and Corpses" by Bakhtiar Ali based on Bakhtin's theory of dialogical logic. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*, 27 (56), 1-22. <http://doi.org/10.22103/jll.2025.23786.3144>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jll.2025.23786.3144>

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

In the East, in general, and in Kurdistan in particular, audio and lyrical culture, including epics, and sonnets, have received a lot of attention and enjoyed popularity. A New genre, like the novel that arose from the flow of modernity, has been somewhat alien to the lifestyle, economy, and livelihood of the East and Kurdistan. In the classification of novels, there are always two general categories: the traditional novel that serves the ideology and beliefs of the author with a single voice that is centered on the ideology and the desire of the hero, and the modern novel that is mostly polyphonic and aims to prove that it does not have a single theme and ideology, and the characters and voices are not a tool to confirm the author's opinions. Due to the similarity with life, the oriental novel pays attention to re-creation. External transformations and the drawing of hidden truths place the author's worldview in its multi-layered context (Moradi, Gurji, Hedayat: 2023).

2. Methodology

In this research, the novel "Daryas and the Corpses" has been analyzed in a descriptive and documental method, and according to the objectives of the research and referring to the text of the book, the discourses have been examined and adapted according to Bakhtin's theoretical principles. At the same time, the description and analysis of the novel have been taken into consideration based on the Bakhtinian point of view to match the novel with the current situation of Kurdistan society. The issue of the contrast of the discourses of "tradition" and "modernity" and their manifestations such as the opposition of reason and thought with philosophizing and superstition has been discussed as well.

3. Discussion

Given that the novel *Daryas and the Corpses* is a polyphonic text, one can see the conversational character not only in the dialogues of the characters, but also in the inner monologues of each of the characters like Daryas, Ilyas, the General, the men, the Senior, or even in the reflections of other people's voices in their thoughts and the voices that reach the audience indirectly, and even in the silent voices of corpses and ghosts and their expectations from revolutionary people.

The dialogues in the novel are direct and mostly indirect in Daryas's mind, and the personality traits of people can be seen through the conversations. In fact, different points of view of the characters are revealed through their conversations, and in the meantime, different thoughts appear. In these dialogue games, none of the voices is superior to the other and does not impose itself. The novel is a place for penetration and intersection of many voices that are conversing with each other.

Two-way speech: one of the important components of polyphonic discussion is two-way speech or mixed speech. It means that the character is divided into two categories by being

involved in two discourses, i.e. his mind and his behavior and speech; in other words, one character follows two language games. The author tries to make the character of his story suffer from duality in order to achieve interaction and create a character dialectic. Meanwhile, the audience will undergo psychological and emotional transformation. In this novel, the character of Daryas becomes dualistic by being involved in the two discourses of tradition and modernity.

4. Conclusion

By examining the novel *Daryas and the Corpses* based on Bakhtin's theory of polyphony, it can be said that what is seen as polyphony (and examples of its components in the interaction and confrontation of individuals) is the result of the collision between the discourse of tradition and modernity in a society which is in transition from tradition to modernity; this is well evident in the hidden conflict, intertextual relationships, resonance and oral speech, the contrast, and stylization of character relationships that correspond to Bakhtin's "uncertainty" based on the polyphonic rereading of texts. Bachtyar Ali is a historical-political narrator who, with his lived experience in Kurdistan, has been able to recognize the traditional limitations and obstacles of his society and reflect them in his works. In this novel, he shows his criticisms in the speech of the main character about the situation in the region. The subject of the novel is to explain and analyze things in cultural, historical, social and political dimensions and criticize the existing situation and the confusion of the subject and the Kurdish nation in Kurdistan in general and Iraqi Kurdistan in particular in recent decades. Confusion in the choice of ideology, confusion caused by war and displacement, confusion caused by the dominance of a kind of self-centeredness and tyranny of party leaders, and confusion of conflicting ideologies with the society of Kurdistan are among the themes of the work. The author does not seek to reproduce any of the proposed ideologies; rather he criticizes them.

تعامل و تقابل با دیگری در رمان «دریاس و جسدها»ی بختیار علی بر اساس نظریه منطق گفت‌گویی باختین*

رشید احمدی فر^۱ | ناهید نوربخش^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار جامعه‌شناسی و عضو گروه آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: r.ahmadifar@cfu.ac.ir

۲. دبیرادبیات فارسی آموزش و پرورش ناحیه یک سنندج، رایانامه: nnnourbakhsh60@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه: رمان «دریاس و جسدها»، از آثار «بختیار علی» نویسنده پرکار کورد، نوعی رمان فلسفی-اجتماعی است که در ردیف رمان‌های مدرن قرار می‌گیرد. هدف اصلی این پژوهش توصیف و تحلیل مولفه‌های نظریه چندصدایی باختین در گفتمان شخصیت‌های داستان است و این که در این رمان، گفتمان از چه مولفه‌های زبانی و محتوایی برخوردار بوده و چه جهان معنایی‌ای را برای ما آشکار می‌کند؟
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۳۱	روش: در این پژوهش با این فرض که می‌توان خوانشی دیگر از رمان «دریاس و جسدها» در عصر حاضر را ارائه کرد، به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و تحلیل رمان با نظریه‌ی منطق گفتگویی باختین پرداخته‌ایم.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۱۴	یافته‌ها: در این رمان گذار از سبک ریالیسم جادویی به نوعی ریالیسم اجتماعی، تنوع صداها، شخصیت‌ها، جهان‌بینی‌ها، گفتمان‌های طبقات مختلف جامعه در رابطه با یکی از مهم‌ترین مفاهیم زندگی انسان مدرن کورد، «پدیده انقلاب» به خوبی قابل تشخیص است. «چندصدایی» از اساسی‌ترین مفاهیم موجود در آرای نقادانه «میخائیل باختین» نویسنده و منتقد روسی است که مبنای تحلیل رمان حاضر است. در رمان به صداها، متکثری بر می‌خوریم که هر یک موضع خود را دارند. صداها هم‌سو و منفرد در حرکت هستند و لزوماً تنها راوی سخن نمی‌گویند. رمان «دریاس و جسدها» اثری «پولی فونیک» (Polyphony) است که در آن بختیار علی با استفاده از چند شخصیت روایتگر متمایز در تحصیلات، سیاست، اجتماع و... رمانی چندبعدی خلق کرده است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸	کلیدواژه‌ها: چند صدایی، میخائیل باختین، دریاس و جسدها، بختیار علی، دیگری
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۱/۰۶	

*استناد: احمدی فر، رشید؛ نوربخش ناهید (۱۴۰۳) تعامل و تقابل با دیگری در رمان «دریاس و جسدها»ی بختیار علی بر اساس نظریه منطق گفت‌گویی باختین.

تشریح پژوهی/ادب فارسی، ۲۷ (۵۶)، ۲۲-۱.

<http://doi.org/jll.2025.23786.3144/10.22103>

۱. مقدمه

در شرق به طور کلی و در کردستان به طور خاص، عموماً فرهنگ شنیداری و غنایی از جمله شعر و حماسه و غزل مورد توجه و اقبال فراوان بوده است. سبک‌های نوشتاری به ویژه رمان که ژانری جدید و برخاسته از جریان مدرنیته است، با سبک زندگی و اقتصاد و معیشت شرق و کردستان تا حدودی بیگانه بوده است. از این رو رمان تا حدودی در فرهنگ نوشتاری کوردی نوعی ژانر جدید است. در دسته‌بندی رمان همواره دو دسته بندی کلی وجود دارد: رمان سنتی که در خدمت ایدئولوژی و باورهای نویسنده با وجهه تک‌صدایی که بر محور ایدئولوژی و خواسته قهرمان است و رمان مدرن که اغلب رمان‌هایی چندصدایی و دارای صداهای متکثر که قصد اثبات یک مضمون و ایدئولوژی واحد را نداشته و شخصیت‌ها و صداها، ابزاری برای تأیید عقاید نویسنده نیست. رمان شرقی به علت مشابهت با زندگی، توجه به بازآفرینی دگرگونی‌های بیرونی و ترسیم حقایق پنهان، جهان‌بینی نویسنده را در بافتار چندلایه خود قرار می‌دهد (مرادی، گرجی، هدایت: ۱۴۰۲). در رمان نو با مشخصه چندصدایی به دلیل حضور گفتمان‌های متکثر، نویسنده قصد برجسته کردن یکی از شخصیت‌ها را به طور خاص ندارد. به علت اینکه هر کدام از شخصیت‌ها جهان را از منظر خود و چالش‌هایی که با آن روبرو است، روایت می‌کند، خواننده را به تفکر، استدلال و قضاوت می‌کشانند خواننده خارج از انتخاب شخصی خود، دلایل هر کدام از شخصیت‌ها برای توجیه دیدگاه‌هایشان را تا حدی خواهد پذیرفت. برخورداری شخصیت‌ها از استقلال لازم و عدم پیروی کورکورانه از ایدئولوژی نویسنده از ویژگی اساسی داستان‌های چندصدایی است (بی‌نیاز، ۱۳۸۷: ۲۲۰). در این میان قالب رمان از ابتدا و با توجه به پیدایش آن در ادبیات کوردی، رمانی سیاسی بوده است. به جرات می‌توان گفت که وجه مشترک اکثر رمان‌های کردی، مربوط به حیات اجتماعی آشفته‌ی ملت کورد است که در آنها جنگ و ملیت‌گرایی و مفاهیم مشابه تبلور می‌یابد (احمدزاده: ۱۳۸۶: ۲۶).

۱.۱. بیان مسئله

مسئله اصلی ما در این پژوهش بررسی مولفه‌های نظریه چندصدایی باختین در گفتمان شخصیت‌های داستان است تا خواننده به این درک برسد که وجود صداهای متکثر در رمان تا چه اندازه توانسته بیانگر دیدگاه‌های طیف‌های مختلف صاحب صدا باشد.

رمان «دریاس و جسدها»، داستان مردمی است که با گفتمان‌های متفاوت و متضاد در خاصیتی پلی‌فونیک (این مفهوم در اصل از موسیقی وام گرفته شده است) و تحت‌تأثیر نظریه باختین به ادبیات راه یافته است (نجومیان، ۱۳۹۰: ۲۹). به اعتقاد باختین، در رمان هریک از شخصیت‌های داستان در حکم یک ملودی هستند که باهم نغمه‌نهایی را می‌سازند، صداها باهم ترکیب می‌شوند و نوعی چندآوایی هارمونیک ایجاد می‌کنند و ترکیبی از همخوانی صداهای مختلف را به وجود می‌آورند (مقدادی، ۱۳۷۸: ۱۳). نویسنده با شخصیت‌های داستانش روبرو می‌شود و در این حالت به چند شخصیت تبدیل می‌شود و مکالمه صورت می‌گیرد. مکالمه‌ای که از یک طرف بین نویسنده و شخصیت‌هاست و از طرف دیگر بین خود شخصیت‌هاست. این گونه مکالمه‌ای سقراطی از نوشته‌های منیپوسی (Minipusi) متجلی شده که از مکالمه‌های افلاطون باقی مانده است (تودروف، ۱۳۸۲: ۱۰۸).

با تکیه بر دیدگاه باختین در این رمان منطق مکالمه به عنوان پدیده‌ای فراتر از مکالمه رسمی بین شخصیت‌ها درک می‌شود و نویسنده از خلال تنوع زبان‌ها و گفتمان‌ها، خواننده را به بازآفرینی روایت با مفهوم قیام (انقلاب)، فرا می‌خواند. در نهایت مقاله حاضر در صدد پاسخ‌گویی به این پرسش اصلی است که تعامل و تقابل «خود» و «دیگری» در رمان دریاس و جسدهای بختیار علی چگونه است و در این رمان، گفتمان از چه مولفه‌های زبانی و محتوایی برخوردار بوده و چه جهان‌معنایی‌ای را برای ما آشکار می‌کند؟

چندصدایی از اصلی‌ترین مفاهیم موجود در آرای نقادانه باختین است. نظریه چندصدایی باختین در نوع خود نگرشی نو برای متون ادبی فراهم کرد و مورد توجه اندیشه‌ورزان و منتقدان قرار گرفت. چندصدایی با امکانات فرا زبانی و با رویکردی نو،

بازاندیشی را به مخاطب جدید ارمغان داد تا پویایی و حرکت را در متن و میل به کشف را در مخاطب تقویت کند. به گفته باختین: «رمان باید عرصه‌ای برای شنیده شدن صداهای متنافر و متکثر باشد، نه جولانگاه نویسنده‌ای یک‌تاز و قدر که فقط عقاید خود را به اطلاع همگان می‌رساند؛ هنر نویسنده در این است که علاوه بر سخن راوی، صداهای چندگانه و متفاوت شخصیت‌ها را (ایضا به منزله صداهایی جدا از صدای مولف) قابل شنیدن کند. (پاینده، ۱۳۹۴: ۱۱۴) به اعتقاد باختین، رمان‌های داستایوفسکی نمونه‌های اعلا‌ی این چندتکثری هستند. زیرا او صداهای متباین را از «درون» به خواننده عرضه می‌کند نه از «بیرون» و برحسب قضاوت نویسنده در باره صداهای (پاینده، ۱۳۹۴: ۳۳۹).

باختین معتقد است که تحلیل یک اثر ممکن نیست مگر آنکه ساختمان کلامی و زبانی آن اثر مبنا قرار بگیرد (باختین ۱۳۸۱: ۸۶). اما پس از آن لحظه جنبه‌های دیگر به دریافت ما اضافه می‌شود تا فرامتن و فراسوی واژه درک شود. رابطه متقابل نویسنده و جهانی که تصویر کرده است با حضور نفر سوم که همان شنونده است به کشف و شهودی تازه منتهی می‌شود. پس سه نیروی اساسی در اثر هنری وجود دارد؛ «نویسنده، قهرمان و شنونده» که در تعاملی فعالانه می‌توانند سبک و صورت و معنا را دریابند (باختین: ۸۷). پس خواننده هر متن یا گفتاری از این جهت اهمیت دارد که مورد توجه خالق اثر هست و از درون اثر نقش ایفا می‌کند. گرچه نقشی برابر ندارند و خواننده هرگز نمی‌تواند با نویسنده اثر برابری کند؛ چرا که خواننده جایگاه مختص خود را دارد و همزمان به دو جهت پیش می‌رود به سمت آفریننده اثر و به سمت قهرمان اثر (همان، ۹۸). باختین با طرح مفهوم «هتروگلسیا» (Hetroglesia) یا «دگرآوایی» معتقد بود، زبان از توانایی جای‌دادن آواهای بسیار در درون خود برخوردار است. نشانه‌های زبانی تنها حامل دیدگاه‌های ایدئولوژیک یک گروه یا طبقه خاص نیستند. نشانه‌های اجتماعی همواره از طرف منافع اجتماعی رقیب به این یا آن راه کشیده می‌شوند. از این رو نشانه‌های زبانی، عنصری خنثی در ساختاری مشخص نیستند؛ نشانه‌های زبانی کانون مبارزه و تناقض هستند. هیچ نشانه‌ای وجود ندارد که گرفتار بازی بی‌پایان دلالت یا در معرض رسوخ و تاثیرگذاری اندیشه‌های دیگر نباشد. تنها مسئله‌ای که وجود دارد، این است که ایدئولوژی‌های اجتماعی از میان این بازی دال‌ها برخی معانی را در جایگاه ممتازی قرار می‌دهند یا به صورت محوری برای معانی دیگر درمی‌آورند.

باختین با تاکید بر «هتروگلسیا» یا «دگرآوایی بودن زبان، سعی در یادآوری این نکته دارد که مهم‌ترین وجه گفته یا حداقل نهانی‌ترین وجه آن بعد بینامتنی آن است. ما از نشانه‌ها برای بیان مواضع ایدئولوژیک خود کمک می‌گیریم، اما نشانه‌ها هرگز مانند رسانه‌های تهی از معنا در اختیار ما قرار نمی‌گیرند. باختین بنا بر نظریه چندصدایی، متن را به بافتش، به مؤلفش و به مؤلفانی که پیش از آن بوده‌اند، مرتبط می‌کند (همان، ۴۵). قابلیت چندصدایی اثر ادبی - هنری این امکان را فراهم می‌کند تا مخاطب دریافت هنری تازه‌ای داشته باشد و نقش خواننده جدید در خوانش جدید یک متن یا بازشنوایی یک کلام، نباید نادیده گرفته شود. براین اساس، چند صدایی گفتمان هر یک از شخصیت‌ها در سایه‌ی نوعی از دمکراسی در رمان شنیده می‌شود و معنا در مکالمه و مناسبت بین افراد ساخته می‌شود (مقدادی، ۴۹: ۱۳۷۸). با این دیدگاه باید در خوانش جدید «دریاس و جسدها» ی بختیار علی به نقش گفت‌گومندی و نقش مهم «دیگری» در اثر دقت کنیم تا بافتار چندلایه معنایی اثر را درک کنیم. شیوه‌های گفت‌گومندی و نقش دیگری و دیگر عناصری که هنرمندانه توسط نویسنده به کار گرفته شده است این رمان را اثری چند صدایی می‌کند.

انواع سخن از نظر باختین: ۱- سخن مستقیم نویسنده، ۲- سخن بازنمایی شده، ۳- سخن دورگه که به سمت سخن یک شخص دیگر جهت داده شده است و زمینه‌ساز چندصدایی می‌شود (نامورمطلق، ۲۷: ۱۳۸۷) او گفتار دو رگه را به چهار بخش تقسیم می‌کند:

۱- سبک‌پردازی ۲- نقیضه (Contradiction) ۳- طنین (Resonance) ۴- جدال نهانی (همان: ۱۲۶). در متون چند صدایی با کثرت آواها و صداها مواجه می‌شویم و نویسنده به سلیقه مخاطب اهمیت می‌دهد تا او هم بتواند به دریافت‌های جدید دست یابد و آگاهانه به دیدگاه‌های متفاوت شخصیت‌های اثر پی ببرد.

فهم گفت‌وگومندی: باختین هستی انسان را نتیجه گفت‌وگو و گفت‌وگو را نتیجه شناخت وجود آدمی می‌داند. در درون منطق گفتگویی رویکردی بینامتنی وجود دارد که هر سخنی در ارتباط با سخنان از قبل گفته شده یا سخنانی که در آینده گفته خواهد شد قرار می‌گیرد. در دیدگاه باختین، تمام زبان در واقع همه -اندیشه -گفت‌وگویی است؛ این بدان معناست که هر چیزی، که هر کسی در هر زمانی بگوید، همیشه در پاسخ به چیزی است که پیش‌تر گفته شده و انتظار چیزهایی را می‌کشد که بعدها گفته خواهند شد. به عبارت دیگر ما هرگز در خلاء صحبت نمی‌کنیم. در نتیجه تمام زبان و اندیشه‌هایی که در زبان موجود است و از طریق آن مراد می‌شود، پویا، نسبی و درگیر در فرایند بی‌پایان بازتفسیر جهان است. در مرکز تمامی نظریه‌ها و آراء فلسفی، ادبی و زبان‌شناختی میخائیل باختین منطق مکالمه یا مکالمه‌گری وجود دارد و آنچه که مجموعه‌ی نظریات و آراء و اندیشه‌های باختین را تشکیل می‌دهد. حول این اندیشه محوری دور می‌زند (غلامحسین زاده و غلام پور، ۱۳۸۷: ۷۳).

تقابل دیالوگیا گفت‌وگو با «مونولوگ» یا تک‌گویی است. مونولوگ محدودکننده است و برخی را در مقام‌های اجتماعی خلاصه می‌کند و باعث می‌شود قدرت آنها بر دیگران اعمال شود و هم چنین جهانی بسته و محدود را ایجاد می‌کند، اما گفت‌وگو برخلاف تک‌گویی جهانی را خلق می‌کند که نامحدود، پاسخ‌دهنده و آشکارکننده است. در ادراک باختین از گفت‌وگو، تصور او از زبان به سختی به این ایدئولوژی شبیه است (باختین، ۱۹۷۵: ۱۸).

دغدغه اصلی باختین وضعیت و جایگاه ژانر ادبی است. از دیدگاه او حیاتی‌ترین لحظات در ادبیات، به آثاری در فرهنگ عامه مربوط می‌شود که انتزاع‌ها و سلسله مراتب‌ها را به چالش می‌طلبند. باختین به این نوع آثار به مثابه آثار چندآوایی یا «کارناوالی» یا هجویات منیبی اشاره می‌کند. اثر چندآوایی به هر نوع ادبیاتی اطلاق می‌شود که چندین آوا - که همگی با هم برابر هستند - را با هم می‌آمیزد. این اثر گفت و شنودی و تعاملی بوده و با تسلط تک‌گفتاری یک آوا تقابل دارد. پارادایمی که در این جا باختین از آن استفاده می‌کند، رمان‌های «فتودور داستایفسکی» است که از نظر او به منظور به چالش طلبیدن سلسله مراتب‌های زیبایی‌شناختی از فرهنگ عامه استفاده می‌کنند و معتقد است داستایوفسکی با استفاده از رهیافت مکالمه‌ای دست به خلق فضایی متنی زده که در آن چندصدایی به وضوح شنیده می‌شود (احمدی، ۱۳۷۸: ۱۰۱). در اندیشه باختین فردیت و زندگی به خودی خود بی‌معناست و آن زمانی معنا پیدا می‌کند که در تعامل و گفت و شنود با دیگری باشد (انصاری، ۱۳۸۴: ۲۰۳).

نمودار شماره یک، چارچوب مفهومی پژوهش (مولفه‌های نظریه منطق گفت وگویی باختین)

چندصدایی: مهم‌ترین خصیصه‌ای که در دیدگاه باختین دربارهٔ رمان تشریح می‌شود گفتگو و تأکید بر وجه مکالمه‌یی زبان در ژانر رمان است. جدال سخن من و سخن دیگری در بافت تاریخی ژانر رمان قرار دارد و مبتنی بر طبیعت چندصدایی گفتمان است. مکالمه تعبیری بود که باختین به منزلهٔ تمهیدی برای نشان دادن گرایش داستایوفسکی به خلق فضاهای چندزبانی؛ فضایی که همزمان چندین صدا به گوش می‌رسد، به کار برد. اندیشهٔ چندآوایی به مفاهیم «پایان‌ناپذیری» و «خود و دیگری» مربوط است؛ چراکه پایان‌ناپذیری افراد است که چندآوایی واقعی را پدیدمی‌آورد. به عبارتی هیچ موضوعی در جهان وجود ندارد که بکر باشد، دیگران پیش از ما دربارهٔ آن سخن گفته‌اند و پس از ما نیز دربارهٔ آن سخن خواهند گفت (Bakhtin, 1986:93). باختین گذار از سخن تک‌گو به سخن چندآوایی را تاریخی می‌دانست. او میان شعر، نمایش و حماسه وجه مشترکی قائل بود که در سخن تک‌گو خلاصه می‌شود. در تک‌گویی، آگاهی یا ایدئولوژی‌های دیگر هرگز جایگاهی هم‌ارز و برابر ایدئولوژی نویسنده ندارند، بلکه یا انکار می‌شوند یا به مخرج مشترک تقلیل می‌یابند (مکاریک، ۱۳۸۵:۹۹) و حال آنکه رمان بر اصل چندصدایی استوار است؛ بنابراین میان این دو قسم سخن، به نوعی گسست تاریخی و معرفت‌شناختی باور داشت. شارحان آثار باختین، او را در زمرهٔ نخستین منتقدان نظریه بازنمایی قلمداد کرده‌اند (همان، ۱۵۶).

رابطهٔ خود و دیگری: باختین هستی انسان را نتیجه گفت وگو و دیالوگ را جنبه هستی‌شناختی وجود آدمی می‌دانست که از رهگذر وجود «دیگری»، «خود» معنادار می‌شود (انصاری، ۱۳۸۴:۱۷۱). این امر مستلزم پذیرش «دیگری» همچون سوژه و نه ابژه است. این امر تنها زمانی میسر است که شخصیت‌های داستانی امکان استقلال همه‌جانبه در متن داشته باشند؛ خواه استقلال از دیگر شخصیت‌ها باشد، خواه از آرای نویسنده و راوی. باختین آشکارا شعر را از نثر جدا می‌کند. نثر دارای طبیعت گفت‌وگومندی و شعر، فاقد آن است. بیپچدگی شعری در میانه سخن و جهان موجود واقع می‌شود ولی پیچیدگی نثر بین سخن و اداکنندگان آن قرار می‌گیرد و دانش مربوط به فاعل تنها می‌تواند دانش گفتگویی باشد. (تودوروف، ۱۳۷۷:۳۷). از نظر او حتی زبان نیز کیفیتی گفتگویی دارد، هیچ کلامی نیست که ما به زبان بیاوریم و سخن دیگری در آن حاضر نباشد (Bakhtin, 1986:89). منطق گفت‌وگویی، در ادبیات بسیار گسترده است و می‌تواند همه متون دیگر را در برگیرد. «گفت‌وگو» هم‌چنین می‌تواند میان گونه‌ای

ادبی با گونه‌های دیگر، متنی با متون پیش و پس از خود و سخنی با سخنان پیش و پس از خود برقرار شود. «دیگری» به زیست خود درون ما ادامه می‌دهد. کریستوا و ژنت با تکمیل نظریات باختین و وام گرفتن و گسترده‌نمایی «دیگری» نظریه‌ای را ارائه کردند که امروز به‌عنوان «بینامتنیت کریستوایی» و «بینامتنیت ژنتی» می‌شناسیم. بینامتنیت مبتنی بر این اندیشه است که متن نظامی بسته، مستقل و خودبسنده نیست بلکه پیوندی دو سویه و تنگاتنگ با سایر متون دارد (مکاریک، ۱۳۸۴: ۷۲).

خود پایان‌ناپذیر: مفهوم باختینی «پایان‌ناپذیری» (inexhaustibility) امکان این را که افراد می‌توانند تغییر کنند و هرگز کاملاً فاش و آشکار شناخته نشوند را محترم می‌شمارد. این مفهوم بازتاب ایده‌ی «روح» است. اندیشه‌ی باختین، ریشه‌های قوی در اندیشه‌ی مسیحیت و مکتب کانتی جدید - که هرمان کوهن رهبری‌اش می‌کرد - دارد. هر دوی این‌ها - مسیحیت و مکتب کانتی جدید - بر ظرفیت، ارزش و روح مخفی بالقوه بی‌نهایت فرد تأکید می‌کردند. من از دید باختین در موقعیتی که من در جهان اشغال کرده‌ام، تنها من مخاطب خاص جهان هستم. لذا دید و ادراک من از جهان بستگی به این موقعیت دارد (Holquist, 28: 2002).

۲،۱-پیشینه پژوهش

با جستجو در منابع و بررسی‌های انجام شده، هر چند مطالعاتی در مورد آثار بختیار علی به کردی، فارسی و انگلیسی یافته شده، اما پژوهشی مستقل در مورد رمان دریاس و جسدها بر اساس نظریه چندصدایی باختین انجام نگرفته و از میان پژوهش‌های انجام شده که تقریباً با این مطالعه همسو هستند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

بالو و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان «چندآوایی و چندزبانی باختین و جلوه‌های آن در رمان سنگ صبور صادق چوبک» به بررسی جلوه‌های چند زبانی همراه ذکر مصادیق و نمونه‌ها در رمان سنگ صبور پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که این رمان یکی از رمان‌های شاخص در عرصه چند صدایی در ادبیات ایران می‌باشد.

نوروزی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «چند صدایی در رمان سنگ صبور» با بهره‌مندی از مولفه‌هایی چون کثرت آواها، جریان سیال ذهن، تک‌گویی، کارکردهای بینامتنی و... به بررسی این مولفه‌ها در متن رمان پرداخته و رمان سنگ صبور را برخوردار از این مولفه‌ها یافته‌اند.

محمدی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «نظریه کارناوال و هجو منیپی باختین در خوانش برادران کارامازوف و تحلیل جهان درون قهرمان» به بررسی رمان پرداخته و رمان برادران کارامازوف را رمانی چندصدایی با محوریت برادری و یگانگی انسانها که مضامینی چون کودکی، تربیت، خانواده، چالش ابدی پسران و پدران را در بر دارد و این مضامین در خلال گفت‌وگوهای اشخاص مختلف داستان بروز می‌یابد.

کهنویی ژاله (۱۳۸۳)، در مقاله‌ای با عنوان «چند صدایی در متون داستان»، چندصدایی روایت شخصیت‌ها را در متون داستانی از دید باختین و دو کرور بررسی کرده‌اند و بیشتر رمان مدرن فارسی را عرصه تکرر صداهای مختلف دانسته‌اند.

نجومیان و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «مطالعه شگرد روایی گفتمان آزاد در رمان لب بر تیغ حسین سنابور»، پس از بحث درباره ساختار روایت در این رمان، شیوه‌های چهارگانه‌ی بازنمود گفتمان شخصیت‌ها را در روایت‌های داستانی با ذکر نمونه‌ها معرفی می‌کند و گفتمان غیرمستقیم آزاد را در میان شیوه‌های مختلف حائز اهمیت می‌شمارند.

نامور مطلق، بهمن (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «باختین، گفتگومندی و چندصدایی مطالعه‌ی باختینی» به مطالعه و بررسی نظریه‌ی باختین در رمان‌های مختلف پرداخته و مصادیقی از رمان‌های مختلف منطبق بر نظریه‌ی گفتگویی باختینی را مورد بررسی قرار داده است.

۳،۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

تفاوت این مقاله با پژوهش‌های قبلی: تفاوت این مطالعه با پژوهش‌های قبلی در عین همسویی، این است که در ضمن توصیف و تحلیل رمان با دیدگاهی باختینی به مطابقت رمان با وضعیت کنونی جامعه کردستان و تقابل گفتمان «سنت» و «مدرنیته» و نمودهای هر گفتمان از قبیل: تقابل عقل و اندیشه و فلسفه‌ورزی با خرافه و توهم و مقدس‌مآبی پرداخته است. در این پژوهش رمان «دریاس و جسدها» به روش توصیفی و اسنادی تحلیل شده و با توجه به اهداف پژوهش و با استناد به متن کتاب، گفتمان‌های مطرح شده بر حسب مبانی نظری باختین بررسی و تطبیق داده شده و به سوالات مطرح شده، پاسخ داده شد.

معرفی مختصر اندیشه‌ی بختیار علی: بختیار علی از نویسندگان مطرح در حوزه‌ی ادبیات کردی می‌باشد. ویژگی‌های بارز آثار این نویسنده، پرداختن به مسائل مهم جامعه کردستان از جمله؛ جنگ، سیاست، فعالیت احزاب، تابوها، تقدس‌زدایی، سیاست‌ستیزی و نظایر آنها با دیدگاهی نو و انتقادی می‌باشد. بختیار علی در آغاز نویسندگی بیشتر در فضایی سورئالیستی و نمادین نوشته است. رمان‌های؛ «غروب پروانه»، «مرگ تک فرزند دوم»، «جمشیدخان عمویم» و... اما در سال‌های اخیر تحولاتی عمده در سبک نوشتن و گرایش او به رئال نویسی ایجاد شده که با مشهورترین رمانش؛ «آخرین انار دنیا» و بخصوص در اثر مورد مطالعه‌ی ما؛ «دریاس و جسدها» قابل مشاهده می‌باشد. دریاس و جسدها در تابستان ۹۸ از سوی نشر ثالث با ترجمه میروان حلبچه‌ای منتشر شده است.

رمان در «دریاس و جسدها» که می‌توان آن را یک رمان سیاسی در نظر گرفت، توجه ویژه‌ای به تاریخ دارد و از مخاطب دعوت می‌کند با نگاهی منسجم و تاریخی به پدیده‌های مختلف از جمله پدیده «انقلاب» نگاه کند. از بختیار علی کتاب‌های مختلفی منتشر شده است که مسئله‌ی محوری همه آنها به طور مستقیم و غیرمستقیم زندگی و مسائل جامعه‌ی کردستان می‌باشد. تعدادی از آثار او که به فارسی ترجمه شده‌اند:

آخرین انار دنیا

عمویم جمشید خان

غروب پروانه

شهر موسیقیدان‌های سپید

مرگ تک فرزند دوم (مه‌رگی تا قانه‌ی دوهه‌م)

ابراهیم دانیال و...

مقالات:

آیا با لاکان می‌توان انقلابی بود؟ ترجمه سردار محمدی، نشر افراز ۱۹۳

داعش، خشونت شرقی، نقد عقل فاشیستی، ترجمه سردار محمدی، نشر مرکز

و...

شعر؛

از سوگ گل تا خون فرشته، آرش سنجابی، تهران، انتشارات افراز ۱۳۸۸

نردبانی در غبار، عباس محمودی، تهران: انتشارات افراز ۱۳۹۰

خلاصه‌ی رمان دریاس و جسدها: رمان با مراسم تشییع جنازه یکی از ژنرال‌های برجسته آغاز می‌شود. ژنرالی که برای بار دوم اما این بار در وطن به خاک سپرده می‌شد. این مراسم خاکسپاری و اتفاقات دیگر، اهمیت «جسدها» را نشان می‌دهد که در عنوان کتاب نیز آمده است. جسدهایی که به عقیده نویسنده خود تاریخ هستند که نباید فراموش شود. بختیار علی برای نشان دادن این موضوع از «والتر بنیامین» نقل قول می‌کند که می‌گوید: «اگر دشمن پیروز شود، حتی مرده‌ها هم از دستش رهایی نمی‌یابند» (علی، ۱۳۹۸: ۴).

الیاس و دریاس دو شخصیت اصلی رمان هستند. دو برادر دوقلو با خصوصیات متفاوت. الیاس را می‌توان فردی عادی از افراد اجتماع دانست. دکان آرایشگری دارد. او فردی اهل اجتماع است و همیشه در چایخانه معروف شهر (داشه هاره) حضور دارد. دوستان زیادی دارد و تقریباً هیچ شباهت اخلاقی با برادرش ندارد. اما دریاس فردی متفاوت است. اهل کتاب، گوشه‌گیر، تحصیل کرده و تا حد زیادی دور از اجتماع و مناسک آن. بعد از امتحانات کلاس دوازدهم، برخلاف برادرش که تصمیم گرفت مدرسه را ترک کند و آرایشگر شود، به خارج رفت و تصمیم گرفت تحصیلاتش را در رشته تاریخ ادامه دهد. سال‌ها از کشورش دور بود و به مطالعه و تحقیق درباره تاریخ پرداخت. خصوصیات و مطالعاتش در رشته‌ی تاریخ و سرگذشت انسان‌های تاریخ‌ساز (هیتلر، ناپلئون و مردان سیاستمدار سرزمین خود از گذشته تا امروز) و تز دکترایش (تاریخ وهم) او را به انسانی تبدیل کرد که نمی‌توانست اجتماعش را به راحتی قبول کند، خود را به سلاح پرسشگری مجهز کرد. مانند برادرش اهل اجتماع نبود و وقتی به کشورش بازگشت به جز برادرش دوست دیگری نداشت که بعدها به دلیل اختلاف افکار و باورهایشان این نزدیکی به دوری و جدایی منجر شد.

دریاس پس از سال‌ها دوری و بازگشت به کشور اوضاع جامعه و سیاست را وخیم می‌یابد. فساد در همه‌جا دیده می‌شود و ناراضی‌هایی‌ها بالا گرفته است. در نتیجه این موارد اندیشه «قیام» در ذهن مردم شکل گرفته است. الیاس نیز نوعی مرگ آرام را در شهر حس می‌کند. الیاس روز قبل در بازار احساس کرده بود در شهری مرده و بی‌روح می‌گردد. این احساس سرد و یخ‌زده مردم، نیاز به خیزش و پوست‌اندازی داشت. اگر شهر قیام نکند، به سوی مرگ می‌رود (علی، بختیار، ۱۳۹۸: ۴۳).

داستان دریاس و جسدها خیلی سریع پیش می‌رود و مراسم خاکسپاری سردار قمرخانی، جابجایی گور متوفی بعد از شانزده سال که در تبعیدی غم‌انگیز در اروپا فوت کرده بود. مراسم با شکوه استقبال از جنازه توسط مردم شهر و خاکسپاری سردار در بهترین جای شهر که قبلاً مکان تفریحی مردم بود و جدیداً به گورستان تبدیل شده بود. تصمیم حزب دمکرات ملی بعد از بحران شدید انتخاب رهبر حزب به جانشینی سردار قمرخانی و در نهایت انتخاب پسر ارشد و ابله او به رهبری حزب. در ادامه شخصیتی مهم دیگری یعنی ژنرال اشک‌زاد وارد داستان می‌شود، کسی که درد و رنج مردم را درک کرده و می‌خواهد قیام را رهبری کند. ژنرال یک آدم عادی نیست. او هم از تاریخ و شیوه رفتار مردم آگاه است. در همین راستا تصمیم می‌گیرد کارهای متفاوتی انجام دهد. کارهایی که در حالت عادی یک رهبر انجام نمی‌دهد. افراد مهم دیگری چون استاد مردان؛ معلم دینی و زبان، که در مسیر آگاهی‌بخشی به دریاس از وضعیت مردم شهر و فساد همه‌گیر و خرافات مردم نقش کلیدی را بازی می‌کند، ارشد صاحب مغز متفکر رمان که در انزوا زندگی می‌کند، مردی افلیج و ناتوان از لحاظ جسمی، اما طراح اصلی نقشه‌های ژنرال اشک‌زاد است. ارشد با آگاهی از وجود برادر دوقلوی دیگر ژنرال اشک‌زاد در جریان رمان هر دو برادر را به بازی می‌گیرد تا به خواسته‌ی اصلی نوبار اشک‌زاد که مردم او را همان ژنرال می‌بینند. (میل به رهبری جاودانه)، به قیمت مرگ هر دو برادر دست یابد.

دریاس هم در این رمان ناخواسته قربانی خواسته‌های ژنرال و ارشد صاحب می‌شود. نه تنها نمی‌تواند در اندیشه مردم شهر خورگرفته به سنت‌های غلط و خرافی تحولی به وجود آورد بلکه شاهد جنگ و خونریزی جوانان فریب خورده‌ی قیام می‌شود. پس از مرگ ژنرال و مادرش از مردم و برادرش بیشتر کناره می‌گیرد. تا جایی که بیشتر با جسدها و خاکسپاری آنها انس می‌گیرد. در پایان رمان دریاس با از دست دادن نخستین نشانه آشنایی با شهر؛ برادرش (الیاس)، با همان حس غریبی و ناآشنایی شهر را ترک می‌گوید و به نوعی به دنیای جسدها می‌پیوندد. در کتاب اسمی از شهر و یا کشوری که داستان در آن اتفاق می‌افتد برده نمی‌شود و در قسمت‌های مختلف فقط به «شرق» اشاره می‌شود. بنابراین می‌توان اتفاقات کتاب را یک کل در نظر گرفت که در هر جایی از دنیا ممکن است رخ دهد.

۲. بحث

بختیار علی رمان دریاس و جسدها را به شیوه گفتگویی پیش برده که مهم‌ترین شگردهایی که او برای ایجاد فضای گفتگویی به کار می‌بندد عبارتند از: گفتار دو سویه (گفتار دو رگه، بینامتنیت، جدل نهانی، نقیضه، سبک‌پردازی) و رابطه خود و دیگری (گزاره‌های خطابی)، خود پایان ناپذیر.

جدول شماره یک: مفاهیم به کار رفته در رمان و تطبیق آنها با مولفه‌های منطق گفتگویی باختین

رمان دریاس و جسدها		
مفاهیم اصلی به کار رفته در رمان	نمونه‌ها	مولفه‌های منطق گفت و گویی باختین
قیام و انقلاب	<p>_ الیاس روز قبل در بازار احساس کرده بود در شهری مرده و بی‌روح می‌گردد. این احساس سرد و یخ‌زده مردم، نیاز به خیزش و پوست‌اندازی داشت. اگر شهر قیام نکند، به سوی مرگ می‌رود. (۴۳)</p> <p>_ انتظار انقلاب بخش مهم زندگیشان بود. (۸۶)</p> <p>_ ارشد؛ قیام در اینجا، فقط قیام حیوان بیولوژیک درون ماست. نه تغییر مسیر تاریخ. (۴۳۷)</p>	جدل نهانی
توهم	<p>_ دین ژنرال بعد از مرگ در آرشو، او را گیج و منگ کرد و این اولین رویارویی دریاس با خودش بود؛ من کی‌ام؟، این ژنرال کیست که در خیالاتم قدم می‌زند؟ (۱۳۶)</p> <p>از دیدگاه دریاس توهمات کشنده همه جا وجود داشت. در کتاب، مقالات و روزنامه‌های سیاسیون. (۱۴۹)</p>	جدل نهانی جدلی نهانی
شک و تردید	<p>نگاههای دریاس پر از پرسش و سرگردان بود. به نظر دریاس شهر پر از معما بود. ارشد؛ _ ارشد؛ من انسان مشکوکی‌ام، تا مغز استخوان در شک‌ام. دریاس همانگونه که آشفته و مردد از فرودگاه وارد شهر شد، در شبی تاریک ناپدید شد. ۴۹۵</p>	گفتار دو رگه
اسطوره	<p>_ ژنرال؛ نه اینطور نیست! عقل خرافاتی مردم مهم است، مردم نادانند، به دنبال خدایی روی زمین هستند، باید آن خدا را برایشان بسازیم، می‌فهمی دریاس؟ _ ارشد؛ گاهی یک شیخ قدرت هزاران انسان را زنده می‌دارد. (۴۰۸)</p>	بینامتنیت و گفتار دو رگه
جهالت	<p>در این شهر نادانی درمان هر دردی است. درمانت را در جیب داری، اما آنقدر نادانی که زهر را می‌نوشی! (ص ۲۳۸)</p>	گفتار دو رگه
خرافات	<p>انسان قربانی خوش باوری خودش است. دروغ کوچک و بی‌معنا را باور می‌کند و به خاطرش دنیا را به آتش می‌کشد. (۲۱۴)</p> <p>دریاس در برابر توهم کشنده‌ی الیاس، مادرش و مردم نوشت؛ « قیام در رابه سوی عصر جدیدی از خرافات می‌گشاید. (۱۲۵)</p> <p>ثریا؛ مردم اینجا به چیزهایی علاقه دارند که علم قدرت تفسیرش را ندارد. نه سجاده؛ یا دستی که به مرده‌ها می‌زنی، غذا نخور، شگون ندارد. (۳۲۲) دریاس جسد الیاس را با عجله کنار مادرش به خاک سپرد تا کسی او را به شهیدی افسانه‌ای تبدیل نکند. ۴۹۴</p>	جدل نهانی و طنین (اسکاز)
تضاد دیدگاهها	<p>دو برادر با صدایی سرد و غریب درباره‌ی جنازه‌ی مادر حرف می‌زدند. انگار بیگانه‌ای دیگر بود. یادآور</p>	بینامتنیت

نقیضه	بیگانه‌ی کامو(ص ۱۶۳) ما به این تصمیم حزب قه‌قاه خندیدیم، ما که صد سال گذشته چنان دنیا را درک کرده بودیم که قدرت نباید چنان انتقال یابد. (۲۲)	
بینامتنیت	دریاس کتاب بزرگی درباره‌ی تاریخ از تروا تا هیتلر نوشته بود. در تاریخ سرزمین ما از دورها، ملت، طبقه و مذهبی قدرتمند نداشته، فقط سرزمین مردان قدرتمند بوده است. (۲۵۸) قیام کردها، افغانها و فلسطینیان چیز مهمی را در تاریخ تغییر نداده است. (۴۳۷) تاریخ حقیقی شهر تاریخ مردگان است. (۳۳۹)	تاریخ
نقیضه	جمعیت فریاد می‌زدند؛ ژنرال نمی‌میرد، ژنرال جاودان است. (۱۴۴) دریاس آهسته در کوچه‌ای آرام و تاریک زمزمه کرد؛ چرا ژنرال می‌میرد (۱۴۶)	جاودانگی
گفتمان دورگه و بینامتنیت و جدل نهانی	- استاد مردان: مردم اینجا دنیای خدایی هستند که بیرستند. مردم به ژنرال مثل خدا نگاه می‌کنند. مردم خدا را در قلب خود گشته‌اند. خدایی در هیئت انسان می‌خواهند(ص ۱۷۵) - مردم مانند حج به زیارت خانه‌ی ژنرال می‌رفتند و او را در رود اروان زیارت می‌کردند. - الیاس طرفدار عدالت بود به سیاسیون فحش می‌داد، به کتب دینی علاقه داشتو میل به چسبیدن و ذوب شدن در یک مکان را داشت. سوالاتی بی‌پاسخ در مورد خدا داشت. نمازش را می‌خواند، از روی پوچی یا ترس از خدا؟	اعتقادات
بینامتنیت و نقیضه و گفتار دو رگه	_ ژنرال این خرافات روشنفکران است که می‌خواهند آدمی که سجده نکند وجود نداشته باشد. ۲۵۳ مشتریان قهوه‌خانه؛ این روشنفکرهای بی‌همه چیز فقط بلند حرف می‌کنند، همه چیز را می‌کاوند تا گه به چهره شان بیاشند.	افکار ضد روشنفکری
گفتمان دو رگه و نقیضه	ژنرال؛ ممکن است مرا بکشند، اما سایه‌ام برمی‌گردد و پیشاپیش شما می‌رود. (۱۸۹) سردار تلارانی دربارام جک بگوئید، کاریکاتورم را بکشید، به من فحش بدهید اما احترام به مقدسات دیگر واجب و خط قرمز ماست (احترام به گور رهبران و نام آنها)(۸۳) حزب او حزب آزادی خواه دمکرات نام داشت. تلارانی برای ما حاکم زمین و آسمان بود.(۸۶)	رهبر
طنین	تعدد گروهها و دسته‌های مختلف در شهر که هر کدام حزبی را قبول داشتند در شهر چند دستگی و اختلافات شدید به وجود آورده بود. (۴۲) این حزب اولین حزب بود که درک کرد رهبران جایگاه ویژه‌ای دارند. (۵۴)	احزاب
جدل نهانی	در مرگ مادرش چیزی را می‌دید؛ پوچی خودش. (۱۵۴) استاد مردان: گاهی در این شهر چیزهایی می‌بینم که دچار سرگیجه می‌شوم و به بودن خود مشکوک و ناامید می‌شوم. (۱۸۲)	پوچی
بینامتنیت و گفتار دو رگه	ژنرال: دو فرهنگ در زمین وجود دارد. فرهنگی که یاد می‌دهد، آدمی سجده نکند و فرهنگی که سجده می‌آموزد. (دو رگه. ۲۵۴) اینجا(شرقی)، پدرها، مرده و زنده به حیات خودشان ادامه می‌دهند. ارشد؛ شرق هیچوقت سرزمین فیلسوفان و علما نبوده، سرزمین پیامبران و امامان و مرشدان بوده است. (۲۷۷)	شرق
بینامتنیت	ما مانند اروپایی‌ها صبور نیستیم، آنها درباره‌ی یک جسد سالها تحقیق می‌کنند. ما جسد جلوی پایمان	غرب

و گفتار دو رگه	بیفتد کسی نمی پرسد کیست؟ ارشد: پدر کنشی دردی اروپایی است، ارشد: قیامها در شرق باید برای اخلاق باشد نه مانند غرب برای آزادی (۲۵۵)	
جدل نهانی	استاد مردان: این جنگ تمامی ندارد. مردم پی شبخی افتاده‌اند که در سر خودشان است. (۴۸۷)	جنگ
نقیضه و بینامتنیت	ارشد: شهادت جادویی است که بر تن دروغ‌های سیاست جامه‌ی حقیقت می‌پوشاند. (۴۵۱) ارشد: تصویر شهید اسطوره‌ای نماد جاودانگی است، تصویری که از ادیان گرفته‌ایم. (۴۵۱)	شهادت
جدل نهانی و گفتار دو رگه	- الیاس از آن روز ژنرال را مقدس می‌دید، عین کسی که ناگهان خدا را دیده باشد. چشمش پر از شگفتی و تحیر بود. - ژنرال؛ با عصبانیت گفت؛ مردم می‌دانند رهبر هر کسی باشد باید در فکر و مرکز خیال مردم زنده باشد. (۱۲۴) - سردار تالارانی؛ درباره‌ام چک بگویید، کاریکاتورم را بکشید، به من فحش بدهید اما احترام به مقدسات دیگر واجب و خط قرمز ماست (احترام به گور رهبران و نام آنها)	قداست
جدل و طنین	قدم گذاشتن به چایخانه برای دریاس عبور از مرز جهانی دیگر بود. احساس ترس و از خود بیگانه شده را داشت. ترس بزرگ مردم شهر همیشه این بوده، که چیزی تازه بیاید و آن‌ها به آن عادت نداشته باشند. هر کاری می‌کردند تا چنین زخمی سر باز نکند و خود را در برابر چنین موقعیتی نبینند. (۳۸) استاد مردان؛ من هم طوری شدم، گاهی از خودم می‌پرسم؛ یکی از این مردمم یا نه؟	ترس و از خود بیگانگی

گذری اجمالی بر چند صدایی در دریاس و جسدها؛ در رمان‌های چند صدا با کثرت صداها مواجهیم که با یکدیگر در تعامل‌اند. چنین متونی بر دموکراسی در گفتمان تاکید می‌ورزند و نویسنده به سلیقه خواننده احترام می‌گذارد تا خواننده با کنشی هم‌ذات‌پندارانه به جای شخصیت‌ها قرار بگیرد و از دیدگاه‌های متفاوت شخصیت‌ها آگاه شود و به دریافت‌های لازم برسد. این امر متن را از حالت شمول بر یک تفسیر واحد خارج می‌سازد.

با توجه به اینکه رمان دریاس و جسدها متنی چند صداست، خصلت گفتگویی را نه تنها در گفت‌وگوی شخصیت‌ها، بلکه در تک‌گویی‌های درونی هریک از شخصیت‌ها هم می‌بینیم. در تک‌گویی درونی دریاس، ژنرال، استاد مردان، ارشد صاحب یا حتی انعکاس صدای افراد دیگر در افکار آنها و آواهایی که غیر مستقیم به گوش مخاطب می‌رسد، حتی صدای خاموش جسدها و شیخ‌ها و انتظارآشان از افراد انقلابی.

گفتگوهای رمان به شیوه مستقیم و بیشتر موارد غیر مستقیم در ذهن دریاس جریان دارند و ویژگی‌های شخصیتی افراد از طریق مکالمه به چشم می‌آید. در واقع دیدگاه‌های مختلف شخصیت‌ها با گفتگوهایشان خود را نشان می‌دهد و در این میان اندیشه‌های متفاوت نمود پیدا می‌کنند. در این بازی‌های گفتگویی هیچ کدام از صداها بر دیگری برتری ندارد و خود را تحمیل نمی‌کند. رمان محلی برای نفوذ و تقاطع صداها متعدد است که در حال مکالمه با یکدیگر آمیخته‌اند.

گفتار دو رگه؛ یکی از مولفه‌های مهم بحث چندصدایی، گفتار دوسویه یا گفتمان ترکیبی است. به این معنی که شخصیت با بودن در دو گفتمان، ذهن و رفتار و گفتارش به دو دسته تقسیم می‌شوند، به عبارتی یک شخصیت دو بازی زبانی را پی می‌گیرد.

نویسنده سعی دارد شخصیت داستانش را دچار دوگانگی کند تا به تعامل نایل آید و یک دیالکتیک شخصیت ساخته شود. همچنین در آن واحد مخاطب نیز دچار دگرگونی روانی و احساسی شود. در این رمان شخصیت دریاس با بودن در دو گفتمان سنت و تجدد دچار ثنویت می‌شود.

دریاس، فردی چند شخصیتی است؛ یعنی حضور افکار چندگانه را در ذهن او می‌بینیم که او با آنها به گفت‌وگویی درونی می‌پردازد و به طور غیرمستقیم در درون خود کشف می‌کند که در عین بیگانگی با شهر و مردمش به نوعی با هر کدام از این شخصیت‌ها نزدیکی_ دوری عجیبی دارد و در برابر آنها گفتمان دورگه و متضاد باختینی را در پیش می‌گیرد با (برادرش الیاس، ژنرال، ثریا، ارشد صاحب، استاد مردان، مادرش ستاره، ننه سجاده و دیگر شخصیت‌هایی که گفتگوی مستقیم یا غیرمستقیم با آنها دارد). در اینجا ما در رابطه نسبت خود با دیگران باختینی به شناختی از «خود پایان‌ناپذیر» دریاس و مولفه «عدم قطعیت و حتمیت ناپذیری» مدنظر باختین در رمان می‌رسیم که شک و تردید و وهم غالب درگفتمان درونی و بیرونی اشخاص و دیدگاه‌هایشان موید این ادعا می‌باشد. همچنین این دوگانگی را در شخصیت‌های دیگر نیز می‌بینیم؛ استاد مردان معلم زبان و دینی که روحیه ناآگاه و خرافی مردم شهر را به خوبی می‌شناسد و ارشد صاحب مورخی که با تهدیدهای ژنرال تاریخ را کنار گذاشته و در راستای اهداف ژنرال اشکزاد (بلال و نوبار) با آنها همراه شده از جمله اشخاصی هستند که همراه دریاس در نوعی بیگانگی با مردم و شاید نوعی به از خودبیگانگی مبتلا شده‌اند که شاهد جریان‌های ظاهری قیام مردم هستند و در درون خود به تاریخ تکراری سرزمین خود و فقدان فکر و اندیشه و فلسفه‌ی درست انقلابی واقفند. ارشد صاحب هم مانند ژنرال مردم را دوست ندارد. اما در فکر پیشوایی آنها و به نوعی در سیاستی ماکیاولی‌گونه با فریب مردم جریان‌ها را هدایت می‌کند.

_ ارشد؛ در شرق اخلاق و آزادی همیشه دشمن هم‌اند، اگر این را درک نکنی، هیچ وقت شوق را درک نکرده‌ای. (۲۵۶)

_ ارشد؛ قیام‌ها در شوق باید برای اخلاق باشد نه مانند غرب برای آزادی (۲۵۵)

دریاس در موقعیت‌های مختلف در شک و وهم در برابر حوادثی چون مرگ ژنرال بلال و در آخر برادرش نوبار و به نوعی (همزاد ژنرال) خود را مخاطب قرار می‌دهد:

نگاه‌های دریاس پر از پرسش و سرگردانی بود. به نظر دریاس شهر پر از معما بود. (۴۸)، دیدن ژنرال بعد از مرگ در آرشیو، او را گیج و منگ کرد و این اولین رویارویی دریاس با خودش بود؛ من کی‌ام؟ این ژنرال کیست که در خیالاتم قدم می‌زند؟ (۱۳۶)، از دیدگاه دریاس توهمات کشنده همه جا وجود داشت. در کتاب، مقالات و روزنامه‌های سیاسیون. (۱۴۹) یا وقتی استاد مردان با شک و تردید می‌گوید؛ گاهی در این شهر چیزهایی می‌بینم که دچار سرگیجه می‌شوم و به بودن خود مشکوک می‌شوم. (۱۸۲) یا در گفتگوهای ارشد صاحب: من انسان مشکوکی‌ام تا مغز استخوان در شک‌ام. (۲۹۱).

وهم و تردید: تم اصلی رمان وهم و معماگونه‌گی است. این وهم و عدم قطعیت در اعتقادات، افکار و عملکرد احزاب مخالف و نیز مردم شهر، برادران دو قلوبی اشک‌زاد و دو قلوبی ستاره (الیاس و دریاس) آنها را در مقابل هم قرار داده و ثنویت یا گفتاری دوگانه به وجود می‌آورد که در کنار هم جریان دارند.

دو برادر با صدایی سرد و غریب درباره‌ی جنازه‌ی مادر حرف می‌زدند. انگار بیگانه‌ای دیگر بود. یادآور بیگانه‌ی کامو(ص، ۱۶۳)

۲،۱- خرافات و سنت‌های غلط

توسل به خرافات و سنت‌هایی چون دیدگاه انتظار، منجی و پیشوا مردم را در وضعیت سردرگمی و مخالفت با هر نخواستاری و اعتراضی به وضعیت موجود قرار داده است. مردمی که سرنوشت مقدر خود را در برگزیدن رهبران جدید نه سعی در تغییر الگوی حاکمیتی آنها می‌بینند:

روی لبه گور ژنرال بیانیه‌ی اول انقلابیون به چشم می‌خورد؛ به نام روح جاودان، مردم به دنبال تفکر و اندیشه جدید نیستند، بلکه شیفته رهبری جدیدند. (۲۹۱)

_ ارشد؛ می‌دانی حجم توهمات این مردم چقدر وسیع است؟ می‌دانی درهم شکستن این توهمات چه فاجعه‌ای به بار می‌آورد؟ (۲۸۳)

تو تاریخ خوانده‌ای، می‌دانی توهم چه نیروی بزرگی است. (۲۸۳)

سبک‌بخشی: یکی دیگر از مولفه‌های نظریه‌ی چندصدایی باختین، سبک‌بخشی است. نویسنده در سبک بخشی کلام دیگری را در جهت تایید کلام خود می‌آورد. به عبارتی در سبک بخشی نیت مولف معطوف به استفاده از کلام فردی دیگر در راستای برآوردن خواسته‌ی خاص خود است و اندیشه‌ی نویسنده در همان جهت می‌رود (مکاریک، ۱۳۹۳، ۱۳۱).

ما مانند اروپایی‌ها صبور نیستیم. آنها درباره‌ی یک جسد سال‌ها تحقیق می‌کنند. ما جسد جلوی پایمان بیفتد کسی نمی‌پرسد کیست؟

درواقع قهرمان رمان با بیان فکتی از اروپایی‌ها و اهمیت زندگی و یا باور علمی در صدد نقد جامعه‌ای است که وقایع رمان در آن اتفاق می‌افتد. در رمان دو شخصیت دریاس و الیاس با اسامی هم‌وزن تداعی کننده‌ی همراهی و هم‌نوایی هستند. در ابتدای کودکی تا پایه دوازدهم با هم کمابیش هم‌جهت حرکت می‌کنند و مرم وقتی می‌خواهند مثالی از هم‌نوایی و همراهی بیاورند می‌گویند: مثل دریاس و الیاس، اما در ادامه‌ی داستان هر دو متحول می‌شوند و راه‌هایی جدا از هم انتخاب می‌کنند (الیاس در طلب انقلاب و رهبر و دریاس مخالف انقلابی بدون فکر و اندیشه)، در رمان هر چند صدای راوی گاهی با الیاس و مردم شهر همگرا است. اما با صدای دریاس در تقابل قرار می‌گیرد. در ادامه صدای شخصیت‌های دیگر نیز در این گفت‌وگوهای ترکیبی سر برمی‌آورند و به راستی راوی و شاید خود نویسنده هم دچار سر درگمی و بحران شده باشند.

نقیضه: یکی دیگر از مولفه‌های چندصدایی نقیضه است. در واقع، در هر نقیضه دو زبان، دو سبک و دو گفت‌وگو با هم برخورد می‌کنند. به عبارتی نقیضه جولانگاه تضاد و تناقض‌هاست (رضی و اکبرآبادی، ۱۳۸۹: ۲۹). در رمان دریاس و جسدها شخصیت دریاس، ارشد صاحب و استاد مردان به صورت کارناوالی و کلیشه‌ای در برابر گفت‌وگو، نویسنده، الیاس و مردم شهر قرار می‌گیرد، آنها مدرن بودن را نه در قیام تکراری و به دنبال فکر یک فرد (رهبر)، بلکه براساس فلسفه و فکر و اندیشه می‌بینند. در جای جای سخنان و افعال شخصیت‌ها این برخورد باور و گفت‌وگو را می‌بینیم که دیدگاه‌های شخصیت‌ها با عبارات کنایه‌ای و نیش‌دار و اعتراضی بیان شده است. نمونه این گفت‌وگو را در سخنان راوی، الیاس، دریاس و دیگر شخصیت‌ها به وفور می‌بینیم.

بعد از قمرخانی، تلارانی رتبه نظامی نداشت، اما علیه دولت اعلام جنگ چریکی کرده بود. ما به جای آوردن نامش می‌گفتیم: «جناب ایشان» (۲۸). تلارانی برای ما حاکم زمین و آسمان بود. (۳۲)

سردار تلارانی می‌گفت کاریکاتورم را بکشید، به من فحش بدهید اما احترام به مقدسات دیگر (گور رهبران و نام آنها) واجب است. (۲۶)

در این گفت‌وگوها و صحنه‌ها به شکل طنز و کارناوالی برخورد گفت‌وگوهای غیر رسمی را با گفت‌وگو رسمی و در مقابل گفت‌وگو نویسنده می‌بینیم که شخصیت‌ها در نوعی گفت‌وگو سنتی، پادگفت‌وگو آن را نیز ایجاد می‌کنند.

جدل نهانی: جدل نهانی نوعی گفتار است که می‌توان آن را در حضور دیگری احساس کرد. یعنی گفتاری که در پاسخ به سخنان دیگری شکل می‌گیرد (باختین، ۱۳۸۶: ۱۲۳). این حالت زمانی رخ می‌دهد که به گفت‌وگو دیگری واکنش نشان می‌دهیم اما خود آن صدا واقعا در گفتگو حضور ندارد و افراد پاسخ دهنده سخنان خود را حذف کرده‌اند. ولی از پاسخ گوینده به طور ضمنی قابل

برداشت است. «گفتار در فرایند بین دو فرد اجتماعی ساخته می‌شود و اگر هم سخن و مخاطب واقعی در صحنه حاضر نباشد، گفتار با پیش فرض یک مخاطب، در لباس فرد متعارف گروه اجتماعی آغاز می‌شود (تودوروف: ۱۳۹۶، ۷۵).

جدال اصلی بین سنت با مظاهر (شرق، اخلاق، خرافات، مذهب و قداست‌گونی رهبران و حکومت‌های شرقی) با مدرنیته با مظاهر (غرب، عقلانیت، فلسفه، تفکر، آزادی و تغییر حکومت‌ها نه رهبران) است که در آغاز با جدال دریاس و الیاس بر سر چگونگی قیام نمود پیدا می‌کند؛

دریاس: می‌خواهم بدانم به خاطر باور خودت قیام را می‌خواهی یا به خاطر ژنرال؟

ارشد: ما قیام نمی‌کنیم که آزاد شویم، قیام می‌کنیم تا دوباره اخلاقیاتی را که از دست داده‌ایم، به دست آوریم. (۲۵۵)

جنگ با حکمرانان در اینجا برای اخلاق والاست نه مانند غربی‌ها برای آزادی (۲۵۶)

در اینجا اگر از کسی بپرسی، حاضری به خاطر آزادی خواهرت بمیری، می‌گوید نه، اما برای ناموس و اخلاق دست و پا می‌شکنند. (۲۵۷).

در این رمان دریاس از گفتمان اصلی داستان که همان بحران هویت میان جدال سنت و مدرنیته است پیروی می‌کند. به عبارتی این شخصیت ناخواسته در نوعی بحران هویتی شخصی، جمعی همگرایانه با فضای کلی داستان همراه می‌شود.

حضور دیگری: حضور دیگری در بر ساخته شدن رمان چندصدایی تاثیر شایانی دارد. شخصیت دریاس بین دو «دیگری» یعنی سنت و تجدد یا ایده‌آل‌های خودش با ملاک‌های نوظهور و تغییر اساسی در وضع سیاسی_فکری با الیاس و مردم شهر دوطرفه شده است؛ دیگری‌هایی که هر کدام زبان نمادین خود را دارند و شخصیت با زیستن در این نظام نمادین زبانی با آنها به جدال برمی‌خیزد.

مردان؛ در این شهر نادانی درمان هر دردی است. درمانت را در جیب داری، اما آنقدر نادانی که زهر را می‌نوشی! (ص ۲۳۸)

ثریا: ما مانند اروپایی‌ها صبور نیستیم. آنها درباره یک جسد سالها تحقیق می‌کنند. ما جسد جلوی پایمان بیفتد کسی نمی‌پرسد کیست؟ (۳۴۵) - ژنرال؛ با عصبانیت گفت؛ مردم می‌دانند رهبر هر کسی باشد باید در فکر و مرکز خیال مردم زنده باشد. ۱۲۴

در این جملات ما شاهد صدایی دوم از دریاس هستیم که در جدلی نهانی و با دیدی انتقادی در برابر صداها می‌ایستد و موضع خود را دارد.

جمعیت فریاد می‌زدند؛ ژنرال نمی‌میرد، ژنرال جاودان است (۱۴۴).

دریاس آهسته در کوچهای آرام و تاریک زمزمه کرد؛ چرا، ژنرال می‌میرد (۱۴۶).

بررسی قدرت گفت‌گومندی در برابر تک‌گویی: در رمان‌های مدرن و به تبع آن رمان‌های بختیار علی، نویسنده سعی می‌کند با ایجاد شخصیت‌های چندصدایی در مقابل آثار کلاسیک که عموماً فضایی یک‌دست دارند، بایستد. بختیار علی با برساختن شخصیت‌هایی مانند دریاس، الیاس، ژنرال، مردان، ارشد و... سعی کرده به نقد سنت و تجدد بپردازد. در گفتمان سنت، رهبران سلطه‌گر با ابزار خود مانع آگاهی مردم می‌شوند و با استفاده از این ناآگاهی، سعی می‌کنند تا آنها را بدون هیچ پرسشگری پایبند به اصول و اساس پایه سنت خود کنند. «درفقدان پرسش و پاسخ، آنچه در تک‌گویی می‌نماید، ارائه یک سری دستورالعمل‌ها از سوی تک‌گو به صورت قانون است. مخاطبان تک‌گویی نیز موظفند در برابر این احکام واکنش رضایتمندانه نشان دهند.» (قاضی مرادی، ۱۳۹۷: ۲۲).

ژنرال و سیاسیون در گفتمان سنت برای جلوگیری از آگاهی مردم از خرافات، شیخ‌سازی و اسطوره‌سازی جاودانگی رهبران و اخلاق و تاثیر بر احساسات مردم به دور از تفکر اصیل بهره می‌گیرند و با روشنفکران و مظاهر غربی قدرت مخالفند، گورستان‌ها را

پرستشگاه مردم می‌کنند. از تاریخ و تجدد گریزانند. اما دریاس که با زندگی غربی آشناست با این تفکرات مخالف است و با ارزش نهادن به جسد‌ها و خاکسپاریشان می‌خواهد تاریخ را زنده نگهدارد نه افسانه جاودانگی عده‌ای خاص را و به این منظور جسد الیاس را هم مخفیانه به خاک می‌سپارد. - استاد مردان: مردم اینجا دنبال خدایی هستند که بپرستند. مردم به ژنرال مثل خدا نگاه می‌کنند. مردم خدا را در قلب خود کشته‌اند. خدایی در هیئت انسان می‌خواهند(ص ۱۷۵)

اسکاز یا طنین: اسکاز به نوعی از نوشتار گفته می‌شود که سعی دارد به صورت شفاهی و خودانگیخته بر مخاطب اثر بگذارد. در حقیقت «حالت یا تکنیکی روایی است که روایت شفاهی را باز می‌نماید» (Hawthorn, 1992:166). در این رمان مخاطب شاهد شخصیت بازاری الیاس است. او فحاشی‌های یک شخصیت بازاری را تداعی می‌کند. برای مثال تک‌گویی‌های او دربارهٔ سیاسیون و تمسخر آنها قبل از ایمان آوردن به ژنرال، تک‌گویی‌های ستاره مادرشان درباره پدرشان و تاثیر قیام بر تربیت فرزندان، درمان بیماری‌ها و فرهنگ انتظاری که تداعی‌کننده خرافه زنان و مردم عادی است. هشدارهای ننه سجاده درباره جسد‌ها به دریاس و حفظ کردنشان نوعی گفتار شفاهی و ضمنی است که بر مخاطب اثر می‌گذارد. دریاس در برابر توهم کشنده الیاس، مادرش و مردم نوشت؛

ننه سجاده؛ با دستی که به مرده‌ها می‌زنی، غذا نخور، شگون ندارد(۳۲۲). دریاس جسد الیاس را با عجله کنار مادرش به خاک سپرد تا کسی او را به شهیدی افسانه‌ای تبدیل نکند(۴۹۴).

بینامتنیت: (Inerrxtuality) بینامتنیت با مناسبات میان‌متنی که با گفتگومداری باختین در ارتباط است، در لایه‌های پنهان رمان نهفته است. «بینامتنیت مبتنی بر این اندیشه است که متن نظامی بسته، مستقل و خود بسنده نیست، بلکه پیوندی دو رگه و تنگاتنگ با سایر متون دارد» (مکاریک: ۱۳۸۴: ۷۲). دریاس و جسد‌ها با شگردی نو همچون به کارگیری اشارات اسطوره‌ای، حوادث و قیام‌های بزرگ جهانی (جنگ تروا، جنگ‌های چریکی کوردها، افغان‌ها، فلسطینیان)، اشاره به اسامی و کتب مذهبی و تاریخی (زیارت، حج، محمد، مسیح، هیتلر، حادثه عاشورا، کتاب قرآن، سوره جن)، ضرب المثل‌ها و فولکلور، آیین‌ها تمام‌نمای فرهنگ و باورهای است که در طی قرون متمادی شکل گرفته‌اند. این عوامل برغناهی رمان افزوده و درک عمقی متن را میسر ساخته‌اند.

هر کس بخواهد این فرهنگ را به هم بزند، سرش به سنگ می‌خورد (ضرب‌المثل) (۳۵۴).

دریاس کتاب بزرگی درباره‌ی تاریخ از تروا تا هیتلر نوشته بود. (۱۵۶)

ننه سجاده؛ با دستی که به مرده‌ها می‌زنی، غذا نخور، شگون ندارد. (۳۲۲)

- پسر ملا صدیق: ملاها هر را از بر تشخیص نمی‌دهند. چیزی که ازش باخبرند، واقعه‌ی کربلاست. (۲۱۸)

۳. نتیجه‌گیری

با بررسی رمان دریاس و جسد‌ها بر اساس نظریه چندصدایی باختین می‌توان گفت آنچه به عنوان چندصدایی و مصادیق مولفه‌های آن در تعامل و تقابل افراد دیده می‌شود، حاصل برخورد گفتمان سنت و تجدد در جامعه‌ای در حال گذار از سنت به مدرنیته است که در جدل نهانی، روابط بینامتنی، طنین و گفتار شفاهی، نقیضه و سبک پردازی روابط شخصیت‌ها به خوبی مشهود است. روابطی که بر اساس بازخوانی چندصدایی متون با «قطعیت‌ناپذیری» باختینی مطابقت دارد. بختیار علی راوی تاریخی-سیاسی است که با تجربه زیسته‌ی خود در کردستان توانسته است، محدودیت‌ها و موانع سنتی جامعه خود را بشناسد و در آثارش بازتاب دهد. در این رمان نقدهای خود را در گفتمان شخصیت اصلی از اوضاع موجود در منطقه نشان می‌دهد. موضوع رمان به نوعی تبیین و تحلیل امور در ابعاد فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و سیاسی و نقد وضعیت موجود و سرگشتگی سوزه و

ملت کورد در کردستان به طور کل و کردستان عراق به طور خاص در دهه‌های اخیر است. سرگشتگی در انتخاب ایدئولوژی، سرگشتگی ناشی از جنگ و آوارگی، سرگشتگی ناشی از تسلط نوعی خودمحوری و استبداد رهبران احزاب، سرگشتگی ایدئولوژی‌های متناقض با جامعه کردستان از مضامین اثر است. نویسنده در پی بازتولید هیچ یک از ایدئولوژی‌های مطرح شده نیست، بلکه در پی نقد آنها است.

دریاس سرگشتگی ملت کورد را می‌بیند و در پی چاره‌ای برای حل این مسئله است و در پایان سوژه درمی‌یابد تا ملت خود نخواهد و بهای آن را نپردازد، نمی‌تواند از این سرگشتگی رهایی یابد. در واقع بختیار علی اعتقاد دارد برای ملتی که در نهایت کاری جز «پرستیدن» در طول تاریخ انجام نداده‌است، هیچ گشایشی حاصل نمی‌شود. کسی هم نمی‌تواند با دادن آگاهی به آن‌ها تغییری در وضعیت ایجاد کند چون مردم همیشه خواهان تغییرند ولی حاضر به پرداخت بهای آن نیستند.

کاری که مردم در این رمان انجام می‌دهند این است که وقتی یک بت قدیمی شکسته می‌شود برای خود بت جدیدی می‌سازند. بختیار علی در این کتاب نشان می‌دهد که در شرق، سیاست هیچوقت به تنهایی راه به جایی نمی‌برد بلکه سیاست همیشه همراه با دین و استفاده ابزاری از آن توانسته است راهش را پیش ببرد. اینجا ملاک شیوه زندگی نیست بلکه ملاک تفکر و اندیشه تغییرناپذیر مردم است. مردم همچنان دنبال رهبری روحی هستند که آن‌ها را هدایت کند، خطی بر کارهای بد بکشد و قوانین را مشخص کند. حال شما با مردمی که ترس بزرگ آن‌ها تغییر است چه می‌کنید؟ چه چیزی ممکن است مردم را نجات دهد.

بختیار علی در مقدمه‌ای که برای ترجمه فارسی کتاب نوشته است اشاره می‌کند که رمانش دعوتی به اندیشیدن عمیق درباره «مرگ و جاودانگی» است. دو مفهومی که بیش از صد سال است که سیاست آن را در شرق تولید می‌کند و به بازی می‌گیرد. همچنین در قسمت دیگری از این مقدمه درباره اهمیت جسدها می‌نویسد: «در طول تاریخ چنین بوده است. جسد با عنوان نماد و نشانه فاجعه از بحث خارج، و تنها به عنوان نمادِ قداست، شکوه و جاودانگی و فداکاری حفظ می‌شود. دریاس و جسدها فراخوانی است برای حفظ آگاهی نسبت به تاریخ، به عنوان فاجعه و نه به عنوان داستان ساختگی افتخار و شکوه و قهرمانی.

توهم از دیگر بن مایه‌هایی است که رمان به آن اشاره دارد؛ توهم یک قشر ظاهری نیست که بتوان آن را تراشید و پشت آن به واقعیت رسید. در این داستان هیچ کس از تیغ افشاگری نویسنده در امان نیست و همه به شکلی گرفتار توهم هستند. تز دریاس درباره توهم است. گویی مدام در حیرت است. انگار لبه جاقو ایستاده است و در نوعی شک کشنده و آزارنده زندگی می‌کند. هنر بختیار علی در این است که چنین مفاهیمی را از گفتگوهای مردم و طی پرسش و پاسخ از دهان مردم به گوش خواننده می‌رساند؛ جواب قطعی در کار نیست، او با هیچ کس تسویه حساب نمی‌کند. می‌گوید: من می‌گویم اما هیچ چیز قطعی نیست. «قطعیت ناپذیری باختینی»؛ مردم این جا به خدا نیاز دارند، به دروغ نیاز دارند، باید برای مردم قهرمان‌سازی کرد. مذهب باید برای مردم اینجا کارایی داشته باشد. این جا اخلاق مطرح است. اما تعریفی که از اخلاق می‌دهد تعریفی تحریف شده است «مفهوم کارناوالی باختینی». در واقع در رمان، خواننده به نوعی با همه صداها و افکار و هم‌ذات‌پنداری می‌کند و در عدم قطعیتی بنیادین گیر می‌افتد. این همان مفهوم وارونگی و دوسویگی است (قاسم‌زاده، ۱۳۹۸). شناختی ناقص که سبب پیش نرفتن درست و اصولی هر انقلابی می‌شود. وارونگی و دوسویگی فکر الیاس و دریاس، ژنرال، ارشد صاحب، استاد مردان و... در جاهایی از متن دیده می‌شود. الیاس از طرفی معتقد است که به بشریت بسیار اهمیت می‌دهد اما در جایی از کتاب می‌گوید: «جسدها مهم نیستند. آدم‌ها برای ما تا زمانی اهمیت دارند که زنده‌اند.»

موضوع مرگ و جاودانگی نیز یکی از بن مایه‌های داستان دریاس و جسدها است. زمانی جسدها ارزش پیدا می‌کنند. در عوض حقیقت، فرض حقیقت به وجود می‌آید و این امر قطعیت را از فکر شخصیت اصلی می‌گیرد.

به طور کلی کتاب دریا و جسدها پیام‌های مهمی دارد. رمانی که تاکید دارد اتفاقاتی که بر سر مردم در طول تاریخ آمده است، حتماً باید مطالعه و درک شود چون در غیر این صورت اگر از تاریخ درس نگیریم به تکرار آن محکوم هستیم. شخصیت دریا به عنوان کسی که تاریخ خوانده است، به عنوان کسی که پرسشگری می‌کند و چشم‌بسته چیزی را قبول نمی‌کند باید در همه مردم وجود داشته باشد.

فهرست منابع

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. احمدزاده، هاشم. (۱۳۸۶). *از رمان تا ملت*: پژوهشی در گفتمان روایی فارسی و کردی، ترجمه بختیار سجادی، سنج، ناشر: دانشگاه کردستان.
۲. احمدی، بابک. (۱۳۷۸). *ساختار و تاویل متن*، تهران: مرکز
۳. احمدی، بابک. (۱۳۹۱). *موسیقی شناسی فرهنگ تحلیلی مفاهیم*. تهران: مرکز
۴. انصاری، منصور. (۱۳۸۴). *دموکراسی گفت‌گویی*. تهران: مرکز
۵. باختین، میخائیل، (۱۳۸۱). *سودای مکالمه خنده آزادی*. ترجمه محمد جعفر پوینده. تهران: چشمه .
۶. بیضایی، بهرام. (۱۳۹۳). *مرگ یزدگرد مجلس شاه کثی*. روشنگران و مطالعات زنان
۷. بالو، فرزاد، خواجه نوکنده، مریم. (۱۳۹۶). «چندآوایی و چندزبانی باختینی و جلوه های آن در رمان سنگ صبور». *متن پژوهی ادبی*. سال ۲۱. شماره ۷۴. صص ۸۱-۹۹
۸. بی‌نیاز، فتح‌الله. (۱۳۸۷). *درآمدی بر داستان نویسی و روایت‌شناسی (با اشاره‌ای موجز به آسیب‌شناسی رمان و داستان کوتاه در ایران)*. تهران: افراز
۹. پاینده، حسین. (۱۳۹۴). *گشودن رمان*. چاپ سوم. تهران: نشر مروارید
۱۰. تودوروف، تزوتان. (۱۳۹۶). *منطق گفت‌گویی میخائیل باختین*، ترجمه داریوش کریمی. چاپ چهارم تهران: نشر مرکز
۱۱. رضی، احمد، اکبری، محسن. (۱۳۸۹). «منطق الطیر و منطق گفت‌گویی». *متن پژوهی ادبی*. (۴۶) ۱۴. صص ۴۶-۱۹
۱۲. علی، بختیار. (۱۳۹۸). نسخه‌ی الکترونیکی طاقچه دریا و جسدها، ترجمه مریوان حلبچه‌ای. تهران: نشر ثالث
۱۳. علی، به‌بختیار. (۲۰۱۹). *ده‌ریاس و لاشه‌کان*. هه‌ولیر، چاپخانه: کارؤ
۱۴. غلامحسین زاده، غریب، رضا و غلام پور، نگار. (۱۳۸۷). *زندگی، اندیشه‌ها و مفاهیم بنیادین*. تهران: روزگار
۱۵. قاسم زاده، محمد. (۱۳۹۸) *جلسات نقد انجمن صنفی البرز*. کرج
۱۶. قاضی مرادی، حسن. (۱۳۹۷). *پویایی نقد*. تهران: انتشارات اختران
۱۷. کهنوبی، ژاله. (۱۳۸۳). «چند صدایی در متون و داستان». *پژوهش زبان‌های خارجی*، شماره ۱۶. صص ۴۹-۶۱
۱۸. محمدی، زهرا، اسحاقیان، آیدا. (۱۳۹۵). «نظریه کارناوال و هجو منیبی باختین در خوانش برداران کارامازوف و تحلیل جهان درون قهرمان». *پژوهش ادبیات معاصر جهان*. دوره ۲۱. شماره ۲، ۲۲-۳۴
۱۹. مرادی حمید، گرجی، مصطفی، هدایت، عثمان. (۱۴۰۲). «تحلیل گفتمان انتقادی رمان عمومیم جمشید خان». *پژوهشنامه ادبیات کردی*، سال ۹ شماره ۱. پیاپی ۱۵
۲۰. مقدادی، بهرام. (۱۳۷۸). *فرهنگ اصطلاحات ادبی از افلاطون تا عصر حاضر*. تهران: فکر روز
۲۱. مکاریک، ایرنا، ریما. (۱۳۸۵). *دانشنامه‌ی نظریه‌های ادبی معاصر*. ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی. چاپ دوم. تهران: انتشارات آگه
۲۲. نامورمطلق، بهمن (۱۳۸۷). *باختین-گفتگومندی و چند صدایی مطالعه پیشابینامنتیت*. فرهنگستان هنر
۲۳. نامورمطلق، بهمن. (۱۳۸۷). « باختین-گفتگومندی و چند صدایی مطالعه باختینی ». *پژوهشگاه علوم انسانی*، شماره ۵۷

۲۴. نجومیان، امیر علی، غفاری، محمد. (۱۳۹۱). «مطالعه شگرد روایی گفتمان آزاد در رمان لب بر تیغ حسین سنایور». *پژوهش*

ادبیات معاصر جهان. دوره ۱۶. شماره ۴

۲۵. نوروزی، زینب، غلامی، طاهره. (۱۳۹۶). «چند صدایی در رمان سنگ صبور». *دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی*، شماره

۸۶. صص ۲۸۱-۲۵۹

ب. منابع لاتین

1. Bakhtin, M. (1986). *Speech Genres and other last Essays*. translated by Vern W. McGee. Texas: University of Texas Press.
2. Hawthorn, Jereme. (1992). *A concise Glossary of literary theory*. London: Edward Arnold
3. Holquist, Michael. (2002). *Dialogism*. New York: Routledge.

References

- Ahli, B. (2019). *Dehrayas and carcasses*. Ha-Velier, printing house: Karo. (in Persian)
- Ahmadi, B. (2002). *Text Structure and Interpretation*, Tehran: Center. (in Persian)
- Ahmadi, Babak. (2011). *Musicology of analytical Culture of Concepts*. Tehran: Center. (in Persian)
- Ahmazadeh, H. (2007). *From the Novel to the Nation: A Research in Persian and Kurdish Narrative Discourse*, translated by Bakhtiar Sajjadi, Sanandaj, Publisher: University of Kurdistan. (in Persian)
- Ali, B. (2018), *the electronic version of Taqcheh Diryas and Corpses translated by Marivan Halabche*. Tehran: Third publication. (in Persian)
- Ansari, Mansour. (2005). *Discussion Democracy*. Tehran: Center. (in Persian)
- Baizai, Bahram. (2013). "Death of Yazdgerd Majlis Shahkushi". *Illuminators and women's studies*. (in Persian)
- Bakhtin, M. (1986). *Speech Genres and other last Essays*. translated by Vern W. McGee. Texas: University of Texas Press.
- Bakhtin, Mikhail, (2001). *Suda conversation-laughter-freedom*. Translated by Mohammad Jafar Poivendeh. Tehran: Cheshme. (in Persian)
- Balo, F., & Khaja Nokandeh, M. (2016). "Bakhtinian Polyphony and Heteroglossia and Their Presentation in the Novel Sangesabor". *Literary research text*. Year 21. Number 74. pp. 81-99. (in Persian)
- Ghazi Moradi, H. (2017). *Dynamics of Criticism*. Tehran: Akhtaran Publications. (in Persian)
- Gholamhosseinzadeh, Gh., & Gholampour, N. (2008). *Life, thoughts, and fundamental concepts*. Tehran: Rozgar. (in Persian)
- Hawthorn, J. (1992). *A concise Glossary of literary theory*. London: Edward Arnold
- Holquist, M. (2002). *Dialogism*. New York: Routledge.
- Makarik, I. (2006). *Encyclopedia of Contemporary Literary Theories*. Translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi. Second edition. Tehran. Advertising publications. (in Persian)
- Miqdadi, B. (2008). *The dictionary of literary terms from Plato to the present day*. Tehran: Thought of the day. (in Persian)

- Mohammadi, Z., & Ishakian, A. (2015). "Carnival theory and Bakhtin's Menipi satire in the reading of The Brothers Karamazov and the analysis of the world inside the hero". *Contemporary world literature research*. Period 21. Number 2. (in Persian)
- Moradi H, Girji, M., & Hedayat, O. (2024). "Critical discourse analysis of Amoim Jamshid Khan's novel". *Research Journal of Kurdish Literature*, Year 9, Number 1. Series 15. (in Persian)
- Najoumian, A. & Ghafari, M. (2011). "Study the narrative technique of free speech in Hossein Sanapour's novel Lip Bar Tigh". *Contemporary world literature research*. Period 16. Number 4. (in Persian)
- Namurtalaq, B. (2008). *Bakhtin-conversation and polyphonic study of pre-intertextuality*. Academy of Arts. (in Persian)
- Namurtalaq, B. (2008). "Bakhtin-conversation and polyphony of Bakhtin's study". *Humanities Research Institute*, No. 57. (in Persian)
- No need, F. (2008). *An introduction to story writing and narratology (briefly referencing the pathology of novels and short stories in Iran)*. Tehran: Afraz. (in Persian)
- Nowrozi, Z. & Gholami, T. (2016). "Several voices in the novel Seng Sabour". *Two Quarterly Journals of Persian Language and Literature*, No. 86. pp. 281-259. (in Persian)
- Old age, J. (2004). "Multiple Voices in Texts and Storie". *Foreign Language Research*, No. 16, pp. 49-61. (in Persian)
- Payandeh, H. (2014). *Opening the novel*. Third edition. Tehran: Marwarid Publishing. (in Persian)
- Qasimzadeh, M. (2018). *Criticism sessions of Alborz trade association*. Karaj. (in Persian)
- Razi, A. & Akbari, M. (2009). "Al-Tair logic and dialogue logic". *Literary research text*. (46) 14. pp. 19-46. (in Persian)
- Tzutan. (2016). *Mikhail Bakhtin's Dialogue Logic*, translated by Dariush Karimi. 4th edition, Tehran: Publishing Center. (in Persian)